

SOSYAL BİLİMLERDE NİTEL ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ÇALIŞMA

 Erdi DEMİR*

ÖZET

Bu çalışmada nitel araştırmalar ve desenleri incelenmiştir. Sosyal bilimlerde yoğunlukla tercih edilen anlama, yorumlama ve açıklamaya dayalı olan nitel araştırma teknikleri; sosyoloji, felsefe, tarih, belge yönetimi, medya ve iletişim çalışmaları, antropoloji, tarih, sağlık bilimleri, sanat tarihi, hukuk, klinik çalışmaları ve dil bilim gibi çeşitli disiplinlerin çalışma alanıyla ilgilidir. Çalışma, literatür taramasına dayalı betimsel bir incelemedir. Konu üzerine yapılmış çalışmalar değerlendirilerek veriler sistematik olarak toplanmış ve yorumlanarak sentezlenmiştir. Böylece nitel araştırma desenlerinin ne anlam ifade ettiği, karakteristikleri, veri toplama teknikleri, amaçları ve veri analiz biçimleri hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilmesi planlanmıştır. Çalışmada farklı kaynaklardan beslenmek suretiyle karşılaştırmalı olarak veriler kıyaslanmış, araştırma desenleri arasında ne tür benzerlik ve farklılıklar olduğu tablo oluşturularak açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan literatür taramasında nitel araştırma desenleri konusunda tek bir desen üzerine örneklem sunularak çalışmaların yapıldığı anlaşılmış bu sebeple konu kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın sosyal bilimler ve araştırma yöntemlerinde teorik ve düşünsel katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: nitel araştırma teknikleri, durum çalışması, etnografi, söylem analizi, sistematik derleme

A Descriptive Study on Qualitative Research Techniques in Social Sciences

ABSTRACT

In this study, qualitative research and its patterns were examined. Preferred concentrations are in the social sciences with the understanding, interpretation and explanation that is based on qualitative research methods; sociology, philosophy, document management, media and communication studies, anthropology, history, health sciences, art history, law, clinical studies of various disciplines such as linguistics and the field of study relates to. The study is a descriptive review based on literature review. By evaluating the studies conducted on the subject, the data were collected systematically and interpreted and synthesized. It is planned to give detailed information about what qualitative research patterns mean, their characteristics, data collection techniques, purposes and data analysis methods. The data were compared comparatively drawing from different sources, and it was tried to explain what kind of similarities and differences there are between the research patterns by creating a table.

Key Words: qualitative research techniques, case study, ethnography, discourse analysis, systematic review

* Dr., Antalya / TÜRKİYE, edemir.akdeniz@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Demir, E. (2024). Sosyal bilimlerde nitel araştırma teknikleri üzerine betimsel bir çalışma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(46), 313-328.
<https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1340355>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 9 Ağustos / August 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13 Ekim / October 2023

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 25 Sayı: 46 / Volume: 25 Issue: 46

Giriş

Geleneksel araştırma tasarımları nicel araştırmalar üzerine odaklanmıştır. Tasarımdan kasıt genelde nicel çalışmalardır. Bazı tasarımlar ayarlanabilir, araştırma koşullarına göre standart hâle getirilebilir ve çalışmanın iç tutarlılığı sağlanabilir. Nitel çalışmalar farklı disiplinlerden beslenebildiği gibi kuramsal açıdan belirli temelleri mevcuttur (Maxwell, 2008: 214). Son yıllarda değişen dünyada dönüşen toplumsal yapılar, alternatif yaşam biçimleri, toplumsal ve ekonomik dönüşüm, kültürel çeşitlilik, kimlik talepleri, mülteci ve sığınmacı hareketleri ve ulusötesi göç gibi kavramlar sosyal bilimleri yeni bir arayış ve anlam dünyasına yönlendirmiştir. Sosyal yapılarda oluşan değişimler, insan davranışlarının sebeplerinin araştırılması noktasında nicel araştırma tasarımları yetersiz kalmıştır. Bu durum nitel çalışma yöntemlerinin, tasarımlarının ve veri toplama tekniklerinin gelişmesini sağlamıştır (Seggie & Bayyurt, 2017: 12).

Sosyal bilimlerde araştırma teknikleri geniş kapsamlı bir konu olduğundan çalışma sınırlandırılarak bu çalışmada nitel araştırma desenleri üzerine betimsel bir inceleme yapılmıştır. Betimsel incelemede, açıklama, tasvir etme ve desenlerin karakteristikleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. İncelemede araştırma desenleri kavramsal olarak açıklanmış, örneklerle zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinin ne tür disiplinlerde kullanılabileceği hakkında öneri sunulmuş, nitel araştırma desenleri kendi bağlamları içinde değerlendirilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın literatüre kavramsal ve düşünsel bağlamda zenginlik katabileceği düşünülmüştür.

Creswell (2009: 12) nitel araştırma desenlerinin 1990'lı yıllardan itibaren görünür şekilde bilimsel çalışmalarda görülmeye başladığını belirtmiştir. Nicel araştırma desenlerinin insan davranış ve eylemlerinin bağlam ve nedenlerini açıklama konusunda yetersiz kalması nitel araştırma desenlerinin gelişmesini sağlamıştır. Wolcott'un (2001) nitel araştırmalar üzerine çalışması, Clandinin ve Connelly'in (2000) eylem araştırması desenine ilişkin çalışmaları, Brewer'in (2000) etnografi desenine ilişkin çalışmaları bu alanda yapılmış çalışmalara katkı sağlamıştır. Creswell'e göre (2009: 13) nitel araştırma desenleri; etnografi, temellendirilmiş kuram, durum çalışması, fenomenoloji ve eylem araştırması olarak sayılabilir. Nitel çalışmalarda olay, durum ve olguları anlama, yorumlama, açıklama çabası egemen olduğundan araştırmacıların veri toplama ve analiz etme konusunda önemli işlevleri bulunmaktadır. Nitel çalışma tasarımları beş farklı bileşenden meydana gelebilmektedir. Bunlar araştırmanın hedefi, kavramsal çerçeve, araştırma soruları, yöntem ve geçerliktir (Maxwell, 2008: 216).

Araştırmanın hedefi, çalışmanın ne için yapıldığı, araştırmacı bireyin neyi nasıl açıklayacağı ile ilgilidir. "Ne tür koşullar araştırma konusunu etkilemektedir?", "Araştırma hangi probleme çözüm üretebilmektedir?", "Araştırma sonuçları ne anlam ifade etmektedir?" gibi sorular çalışmanın hedefi ve amacını ifade etmektedir (Seggie & Akbulut Yıldırım, 2017: 24).

Araştırmanın kavramsal çerçevesi, araştırması konusuyla ilgili araştırmacının ne düşündüğü, nasıl bir çalışma planı ve yöntemi hazırladığı ile ilgilidir. Çalışmada hangi kavramların ne amaçla kullanıldığı, araştırmanın geçerliği ve iç tutarlılığı açısından oldukça önemlidir.

Araştırma soruları, araştırmacının ne öğrenmek istediği, ne anlamayı amaçladığı ile ilgilidir. Araştırmanın neyi sorguladığı net şekilde ifade edilirse araştırmanın sayıltıları da sınanmış olabilecektir. Nitel araştırmalarda temel problem ve alt problemler de bulunmaktadır. Bu problemler çalışma konusuyla ilintilidir. Çalışmada esasen bu soruların cevabı ya da cevapları aranmaktadır.

Yöntem, çalışmanın nasıl kurgulandığı ve oluşturulduğu aşamadır. Ne tür yaklaşım ve desenlerin çalışmada kullanıldığı, veri toplama tekniklerinin neler olduğu bu kısımda cevap bulabilmektedir. “Araştırma ne tür sayıltı, sınırlılık ve örnekleme sahiptir?”, “Araştırmanın deseni ve veri toplama tekniği nedir?” gibi sorular kavramsal çerçeve ile ilgilidir. Ayrıca veri analiz tekniklerinin hangi tekniklerden oluştuğu bu kısımda yer alabilmektedir. Araştırmanın en önemli aşamalarından olan yöntem bölümü, çalışmanın stratejisini özetlemektedir.

Geçerlik, araştırma sorularının, araştırma varsayımlarını teyit etmesi ve sonuçların araştırmanın sayıltıları ile uyumasıdır. Nitel çalışmalarda araştırmanın iç, dış ve yapısal geçerlikleri söz konusudur. Varsayım yani sayıltıların sınanması, çalışmanın anlamsal ve içerik olarak bütünlük arz etmesi çalışmaları geçerli kılabilir. Nitel araştırma desenleri; yaşam öyküsü ve anlatı görüşmeleri, durum çalışması, kültür analizi (etnografi), öznel yaşantı araştırması (fenomenoloji), temellendirilmiş kuram, söylem analizi, eleştirel söylem analizi, sistematik derleme ve eylem araştırması olarak değerlendirilebilir (Creswell, 2009: 12; Günbayı & Sorm, 2018: 63).

Amaç ve Yöntem

Bu inceleme literatür taramasına dayalı betimsel bir çalışmadır. Literatür taraması, belirli bir konu hakkında yapılan çalışmaların sistematik biçimde betimlenmesi ve sentezlenmesidir (Günbayı, 2020: 17). Kavramların betimsel olarak incelenmesinden kasıt, nitel araştırma desenlerinin kendi bağlamları içerisinde açıklanması, tasvir edilmesi ve özellikleri hakkında bilgi verilmesidir. Bu çalışmada Habermas (1987), Creswell (2009), Seggie ve Bayyurt (2017), Günbayı ve Sorm (2018), Yıldırım ve Şimşek (2021) başta olmak üzere nitel araştırma teknikleri üzerine çalışma yapan araştırmacıların incelediği ve literatüre sundukları nitel araştırma desenleri sistematik biçimde incelenmiştir. Nitel araştırma desenleriyle ilgili tablo oluşturularak desenlerin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda nitel desenler üzerine değerlendirme ve yorum geliştirilmiştir.

Çalışmada nitel araştırma desenlerinin tanımlanması, ne şekilde uygulanabilecekleri ve hangi disiplinlerle bağlantılı oldukları hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Bu itibarla nitel araştırma desenleri hakkında literatüre düşünsel ve teorik açıdan katkı sağlanması hedeflendiği gibi nitel araştırma desenlerinin benzeşen yönleri ve farklılıklarının vurgulanması değerlendirilmektedir.

Alan yazında nitel araştırma veri toplama teknikleriyle araştırma modeli ya da desenlerinin karıştırıldığı bilinmektedir (Gül & Nizam, 2021: 182) Kavramsal açıdan eksikliklerin giderilmesi ve bütüncül bir bakış açısıyla nitel araştırma desenlerine dair ayrıntılı bilgi paylaşılması amaçlanmıştır. Bu çalışma nitel araştırma desenleri ve özellikleri hakkında teorik olarak ayrıntılı bilgi sunmakla birlikte çalışmanın alan yazına düşünsel ve teorik bağlamda katkı sunabileceği değerlendirilmektedir. Bilimsel çalışmaları etik açıdan özgün kılacak temel unsur, o çalışmanın bir araştırma felsefesine sahip olabilmesi, belirli bir bakış açısının ürünü olabilmesidir. Mevcut çalışma, nitel araştırma karakteristikleri ve desenleri hakkında somut ve doyurucu bilgi verebilmeyi amaçlamıştır. Bu bakımdan çalışmanın literatüre sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri üzerine sürdürülebilir ve düşünsel katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yaşam Öyküsü ve Anlatı Görüşmeleri (Life Story and Narrative Interviews)

Nitel araştırma desenlerinden birisi olan yaşam öyküsü deseni, geçmişte yaşanmış bir olay, öykü, durum ya da toplumsal bir hadiseyi yaşayan ve deneyimleyen kimselerden öğrenmek üzerine şekillenmiştir. Kıta Avrupa'sında yapılan çalışmalarda kullanılan bu desen iki farklı şekilde kullanılabilir. Bunlardan ilki sosyal yaşama ya da bireysel yaşamdaki

semboller ve anlamlara odaklanmasıdır. Yaşam öyküsü deseninde veri toplama araçları olarak derinlemesine görüşme ve anlatılar tercih edilebilmektedir. Toplanan veriler yorumlamacı paradigma yoluyla betimlenebilmektedir. İkinci yol ise araştırmacı ya da gözlemcilerin kültür analizi desenini benimsemesidir. Araştırmacının kültür analizi yani etnografik çalışmalarıyla yaşam öyküleri anlaşılabilir ve yorumlanabilmektedir (Bertaux & Kohli, 1984: 215).

Yaşam öyküsü deseninde amaç; görüşmeler, anlatılar yoluyla sosyal bağlamların, keşfedilmemiş sosyal ilişkiler ve süreçlerin gün yüzüne çıkarılmasını sağlamaktır. Farklı disiplinlerde kullanılabilen bu desen zengin içerik, anlam ve olayların anlamlandırılması ve incelenmesini öngörmektedir. Bir kültürün, toplumsal grubun yaşam tarzının öğrenilmesini sağlayan bu desen, sadece öznelerin deneyimlerini değil, yaşanan olayın ya da durumun etkilerini ve ne anlam ifade ettiğini yansıtabilmektedir (Günel, 2015: 27). Tanıklık olarak adlandırılan bu desen kişilerin hikâyesini inceleyebilmekte olup fenomenoloji ve kültür analizine göre daha dar kapsamlı olabilmektedir. Mektuplar, biyografi, otobiyografi, belge incelemesi ve görüşme tekniklerinden faydalanabilen araştırmacı insanların ne yaşadıklarını ve ne deneyimlediklerini kayıt altına alarak raporlaştırma işlemi uygulayabilmektedir.

Örnek vermek gerekirse, Kolukırık (2004: 80) İzmir’de Çingenerler üzerine yürütmüş olduğu çalışmada geçmişin yaşanmışlıklarına ışık tutmak, geçmişi derinlemesine betimleyebilmek adına yaşam öyküsü desenine tanıklık bağlamında başvurmuştur. Araştırmacı Selanik’ten İzmir Bornova civarına göç etmiş olan kişilerle yapmış olduğu görüşmelerde göçün toplumsal bellekte nasıl bir izlek bıraktığını, göç olgusunun göç etmiş Çingenerlerce nasıl bir anlam attığını göç eden kişilerin düşünce ve görüşleriyle yorumlamıştır. Araştırmacı, esnek ve çok boyutlu veri elde olanağı sağlayan bu desenle beraber Çingenerlerin toplumsal hafızalarını, geçmişin yaşanmış öykülerini çözümleme yoluna gitmiştir. Araştırmacı göç hadisesinin göç etmiş kimselerde duygusal bir etki bıraktığı bulgusuna ulaşırken Çingenerler açısından göçün sosyal ve mesleki hareketlilik sağlayan bir süreç olduğu anlaşılmıştır.

Durum Çalışması (Case Study)

Durum çalışması, birden fazla veri toplama aracının kullanılabildiği bir araştırma desendir. Araştırmacı, durum çalışması deseninde bir bağlam içinde yaşayan birey ya da bireylerin herhangi bir olguya ilişkin yaşadıklarını gözlem ve görüşme yaparak, belgeler toplayarak inceleyebilmektedir. Bu yönüyle durum çalışması deseninde öznel gerçeklik oluşturulabilmektedir. Bu öznel gerçeklik sosyal gerçeklik olarak da ifade edilebilir. Durum çalışması deseninde araştırmacı bir ya da birden çok durumu belirli bir sınırlılık anlayışıyla doğal ortamlarında inceleyebildiğinden durum çalışması deseninde çok boyutlu bilgi toplamak esastır (Yin, 2017).

Bu tür çalışmalarda tek bir veri toplama tekniği benimsenmemektedir. Esnek ve çok yönlü veri toplama tekniklerini içinde barındıran bu desende, görüşme, odak grup görüşmesi, katılımlı gözlem ve belge incelemesi gibi teknikler kullanılarak sonuca gidilebilir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 70). Flyvbjerg (2011: 301) durum çalışması için bireylerin, grupların bağlamlarının yoğun analizi ifadesini kullanmaktadır. Yani durum çalışmasında toplumsal gerçekliğe metodolojik kurullarla ulaşılabilir. Öznel ve özneler arası durumları anlamaya, açıklamaya ve yorumlamaya dayalı bir desen olan durum çalışması, ortam ve zamanda bütüncül analiz desendir. Durum çalışması deseninde araştırmacı bir olay, durum, eylem ya da süreci zaman ve eylem yönünden inceleyebileceği gibi uzun süre bir toplumsal grubun farklı davranış ve yönlerini de araştırabilmektedir (Creswell, 2009: 13).

Durum çalışmalarında çok boyutlu veri toplayabilmek esastır. Görüşme, odak grup görüşmesi, gözlemler ve doküman analizi gibi farklı veri toplama araçları kullanılarak veriler toplanabilmektedir. Sosyoloji, psikoloji ve örgüt psikolojisi gibi alanlarda kullanılabilen durum

çalışması deseninde amaç, öznel gerçekliğe ulaşabilmektir. Aşağıda yer alan tabloda bir durum çalışması önerisinin nasıl yürütülebileceğine dair örnek paylaşılmıştır.

Tablo 1: Durum Çalışması Önerisi

1- Öncelikle incelenecek durum belirlenir.	Çalışma konusunun seçilmesi ve çalışmanın sınırlandırılması
2- Araştırma problemi geliştirilir.	Çalışmanın inceleme alanı ve sorunu tanımlanması
3- Araştırmaya ilişkin alt problemler geliştirilir.	Çalışmanın kapsamı ve detaylandırılması
4- Araştırmaya ilişkin esnek ve çok yönlü veri toplama tekniklerin geliştirilir.	Görüşme, odak grubu görüşmesi, katılımlı gözlem ve belge incelemesi gibi veri toplama tekniklerinin kullanılması
5- Toplanan verilerin not edilerek, içerik, anlam ve temalara göre analiz edilmesi	Toplanan verilerin dökümü, bütüncül bir yaklaşımla anlama, yorumlama ve açıklama
6- Durumun raporlaştırılması	Sonuç ve tartışma gidilmesi

Durum çalışmasında, araştırmacılar yaşanan bir olgunun, durumun içine dâhil olarak farklı veri toplama araçlarıyla veri toplayabilmektedir. Durum çalışmalarında bir ya da birkaç durumun kendi sınırları içinde ortam ve zaman bağlamında anlaşılması esastır. Günbayı'nın (2009) örnek bir durum çalışmasında, iş ortamından kaynaklanan stres üreticilerin akademisyenleri ne şekilde etkilediği ve bunlarla nasıl mücadele edildiği incelenmiştir. Yurt dışında yapılan çalışmada araştırmacı, derinlemesine görüşme, uzun süreli gözlem, farklı zamanlarda gözlem, fotoğraflar ve akademisyenlere ait dokümanları kullanmıştır. Hem yöneticiler hem de akademisyenlerle görüşme yapan araştırmacı, betimsel bir durum çalışması gerçekleştirmiştir.

Ünver'in (2003) Ankara'da gerçekleştirmiş olduğu durum çalışması işlevsel bir örnektir. Buna göre araştırmacı çocuk gelişimi ve okul öncesi öğretmenliği bölümlerinde uygulama öğretmeni ve okul yöneticileri ile bir durum çalışması gerçekleştirmiştir. Araştırmacı, çalışmasında "Ders görevlisi öğretmenlerin hangi konularda nasıl bir işbirliğine ihtiyaç olduğu konusunda yeterli bilgileri var mıdır?" sorusuna cevap aramıştır. Araştırmacı, durum çalışmasında açık uçlu anket uygulamış ve verileri betimsel olarak analiz etmiştir. Analiz sonucunda okul yöneticileri ve uygulama öğretmenlerinin ne tür konularda işbirliği yapmaları gerektiğine dair yeterli ölçüde bilgi sahibi olmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Kültür Analizi (Ethnography)

Nitel araştırma desenleri arasında belirli bir grubun yaşam tarzını, değerlerini, geleneklerini, inançlarını, anlam dünyasını derinlemesine inceleme, anlama ve yorumlama çalışmaları kültür analizi olarak tarif edilebilir. Kültür analizi çalışmaları kültürel antropoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi disiplinlerin çalışma alanlarıyla şekillenmiştir (Hammersley, 2005: 2). Çoğunlukla alan araştırmalarında tercih edilen kültür analizi, araştırılması planlanan grupların doğal yaşam alanlarında, sosyal bağlamları, deneyimleri, zihin dünyası ve değerlerin keşfedilmesini sağlayabilmektedir.

Kültür analizi (etnografi) belirli bir coğrafyada yaşayan insan topluluklarının yaşam tarzı, değer, norm ve inançlarını öğrenebilmeyi ve betimleyebilmeyi sağlayabilen bir araştırma desendir. Kültür analizi bir veri toplama tekniği değil, bir araştırma desendir. Bu araştırma deseni kendi içerisinde derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi, gözlem ve katılımlı gözlem yapabilmeye olanak tanıyan esnek bir araştırma desendir. Her derinlemesine görüşme

bir etnografik çözümleme içermemektedir. Etnografi, kültürel grupları kendilerine özgü doğal alanlarında araştıran bir desendir (Creswell, 2009: 13; Uslu & Demir, 2023: 290).

İnsan ve toplum yaşamına odaklanan kültür analizi deseninde, insan davranışlarının nasıl oluştuğu ve ne anlam ifade ettiği incelenilmektedir. Yorumlamacı paradigma çalışmalarından olan kültür analizi deseninde araştırmacı sadece gözüyle değil tüm duyu organlarıyla sahada bilgi toplayabilmektedir. Grupların, bireylerin algılar ve düşünce dünyasını keşfetmeyi amaçlayan bu desende, dil analizleri, inanç, yaşam tarzı, davranışlar, tüketim kültürü, beslenme alışkanlıkları ve çalışma biçimi gibi unsurlar incelenilmektedir (Günbayı & Sorm, 2018: 64).

Nitel araştırma desenlerine farklı ve eleştirel bir bakış açısı sağlayan kültür analizi deseni, bir grubun kültürünü, kültürün grupların toplumsal davranışlarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Bu çalışma deseninde toplumsal gerçeklik mekanik dünyada, somut yaşamda değil bireylerin yaşam tarzında, giyimlerinde, inanç ve geleneklerinde aranmaktadır. Doğal olarak bir kültürün analiz edilebilmesi için o kültürün öğrenilmesi, anlaşılması gerekmektedir. Bu işlemlerin yolu da derinlemesine görüşme, katılımlı gözlem, fotoğraflar, belge incelemesi, sicil ya da vesikaların analiz edilmesi, doğal dil analizi ve bireysel görüşme gibi nitel veri toplama teknikleriyle mümkündür (Fielding, 1993: 145).

Bu aşamada araştırmacının da bazı özelliklere sahip olması, iletişimin sağlıklı şekilde sağlanması, gözlem ve saha notlarının düzenli şekilde tutulması gerekmektedir. Çok boyutlu veri toplayabilmek için araştırma aşamasında farklı veri toplama tekniklerini kullanabilmeye olanak sağlayan bu nitel ve esnek desen; klinik çalışmalarında, suç sosyolojisinde, psikolojide ve antropolojik çalışmalarda kullanılabilir. İnsan ya da sosyal grupların yaşam tarzının betimlendiği bu desende araştırmacılar, tarihsel ve toplumsal gerçeklikleri keşfedebilir, yeni ve farklı bilgileri öğrenebilir (Gobo & Marciniak, 2016: 104). Brewer (2000: 19) bu desenin verileri anlama, yorumlama ve açıklama bağlamında sosyal bilimlerin bakış açısı ve standartlarını güçsüzleştirdiğini belirtmiş, bu araştırma deseninde bilimsel araştırmaların nesnellik ilkesinin zedelendiğini ifade etmiştir.

Özger ve Akansel (2019) çalışmalarında Kahramanmaraş'ta bir anaokulda eğitim gören 0-5 yaş aralığında 17 Suriyeli çocuğun okul kültürü ve akranlarıyla olan etkileşimleri incelemiştir. Etnografik çalışmada çocukların bireyleri ile yaklaşık 10 ay boyunca gözlem yapılmış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler ise içerik analizi tekniğiyle yorumlanmıştır. Çalışmada Türkçenin etkileyici bir dil unsuru olduğu, öğretmenlerin Suriyeli çocuklara tutum ve davranışlarının Suriyeli çocukların okul yaşamını şekillendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Demir'in (2023) Antalya'da yaşayan Abdal toplulukları üzerinde yaptığı kültür analizi çalışması bu konuya örnek verilebilir. Antalya'nın dört farklı ilçesi ve dokuz mahallesinde yaşayan toplam elli bireyle derinlemesine görüşme yapan araştırmacı, görüşme ve katılımlı gözlem tekniğinden yararlanmıştır. "Göçebelikten yerleşik hayata geçiş Abdalların sosyal yaşamlarında nasıl bir değişikliğe yol açmıştır?" sorusuna cevap arayan araştırmacı yerleşik yaşama geçişle Abdalların geleneksel at arabacılığı, sünnetçilik ve elekçilik mesleğinin unutulmaya yüz tuttuğunu, aile birliği, inanç ve geleneklerin zayıfladığını, mesleki hareketlilik ve çeşitlenmenin arttığı bulgularına ulaşmıştır. Abdalların kendilerini Türk, Alevi Bektaşî Müslüman ve Horasan Erenleri olarak tanımladıkları görülürken Abdalların Çingenelik isnadından rahatsız oldukları anlaşılmıştır.

Dinsel, etnik ve kültürel gruplar üzerine yapılan çalışmalar da kültür analizi kapsamına girebilmektedir. Kültür analizi çalışmalarında sosyal grupların bakış açılarının anlaşılması ve yorumlanması esastır. Toplumsal gerçeklik denilen bireylerin ya da grupların dünya görüşü,

düşünce biçimi ve değerler sisteminin bütünü kültür analizinde öznel şekilde sunulmaktadır. Kültür analizi çalışmalarında bir grubun yaşam tarzı, politik eğilimi, boş zaman değerlendirme faaliyetleri, iktisadi ve aile yapıları incelenebilmektedir. Bu yönüyle araştırmacının incelemeyi planladığı grupla uzun zaman geçirmesi, yakından gözlem ve görüşmeler yapabilmesi gerekmektedir.

Öznel Yaşantı Araştırması (Phenomenology)

Fenomenoloji ile durum çalışması deseni birbirine karıştırılabilmektedir. Fenomenoloji deseni bir durum çalışması deseni değildir. Olgubilim olarak da ifade edilen bu araştırma deseni, kişilerin yaşantılarına, geçmişte ne olup bittiğine ve devam etmekte olan bir sürece odaklanabilmektedir. Fenomenoloji, bireylerin olguya ilişkin yaşamlarına, algılarına ve olguya yüklenen anlamla ilgilenmektedir. Yani geçmişte bir olgunun nasıl deneyimlendiği, ne ifade ettiği ve olgu devam ediyorsa kişinin toplumsal yaşamında nasıl bir izlek bıraktığı öznel yaşantı araştırmasının konusunu oluşturmaktadır (Günbayı & Sorm, 2018: 64). Uzun ve esnek bir zaman diliminde yapılacak bir çalışmada fenomenolojinin anlam kökleri ve deneyimler ortaya çıkarılabilmektedir (Creswell, 2009: 13).

Durum çalışmasında bağlam içindeki birime girerek veri toplama söz konusuysen, fenomenoloji de kişi ya da kişilerin yaşamlarının içine dâhil olarak geçmişte ne olduğu ve yaşanmış olguya ilişkin yaşantı söz konusudur. Durum çalışması şimdiki zamanda hâlen devam eden süreçlerde kullanılabilirken fenomenoloji deseni geçmişle ilgilidir. Fenomenoloji desenindeki temel amaç, kişilerin tecrübe ettiği bir deneyimin ne olduğu ve ne anlam ifade ettiğini irdeleyebilmektir (Sart, 2017: 73).

Örnek vermek gerekirse ilköğretim matematik öğretmenlerinin iş ve stres algıları üzerine fenomenolojik bir araştırma yapıldığını düşünelim. Hâlen şuan matematik öğretmeni olarak görev yapan bir öğretmenle yapılacak derinlemesine görüşme, belge incelemesi ve gözlem durum çalışmasının inceleme alanına girebilmektedir. Eğer bahse konu matematik öğretmeni geçmişte öğretmenlik yapmışsa, bu süreçle ilgili deneyimleri, yapılar ve öznel yaşantıların ne olduğu inceleniyorsa bu fenomenolojik bir araştırma olabilir. Fenomenolojik çalışmada altın kural, insanların sadece deneyimledikleri ve yaşadıkları olay ve olgular hakkında bilgiye sahip olabildikleridir.

Bireylerin hakkında yüzeysel olarak bilgi sahibi oldukları gündelik yaşamda karşılaşılan olgular, kişilerin öznel dünyalarında önemli yere sahip olabilmektedir. Fenomenolojik çalışmalarda veri toplama tekniklerinin başında derinlemesine görüşme ve gözlem teknikleri gelmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 68). Fenomenolojik çalışmalarda yapılan görüşme tekniği uzun zamana yayılan ve ayrıntılı verilerin toplanmasını sağlayabilen bir yapıya sahiptir. Amaç öznel yaşantıların anlamları, bağlamları ve etkileşimlerini betimsel olarak yorumlayabilmek ve açıklayabilmektir. Gözlemler ise belirli aralıklarla gerçekleştirilmekte öznel geçmişin anlam dünyası ve olguyu tanımlayabilecek veriler toplanabilmektedir. Örneğin, toplumun büyük kesimi tarafından kabul görmüş bir sinema sanatçısının ölümü sonrasında insanların ne düşündüğünü, ne deneyimlediğini araştırmak fenomenolojik bir çalışmadır. Ya da bir hastanenin kardiyoloji bölümünde görevli olmasına rağmen, işini baştan savan ve hastalara kötü davranan bir sağlık memuru hakkında hastaların ne yaşadıkları, ne hissettikleri öznel bir yaşantı araştırmasına örnek verilebilir.

Temellendirilmiş Kuram (Grounded Theory)

Temellendirilmiş kuram ya da gömülü kuram olarak bilinen bu desende bir olaya ya da olguya ilişkili kuram geliştirilmektedir. Tümevarımsal yaklaşımı benimseyen bu desen, bireylerin yaşadıkları, tecrübe ettikleri süreçler, eylemler ve etkileşimlerle ilgilenmektedir. Bu

desende nitel veriye dayalı kuram ya da model geliştirilmekte, sistematik karşılaştırmalı veri analizi yoluyla süreç açıklayan kavramları belirlemektedir (Günbayı & Sorm, 2018: 63).

Kuram ortaya koymayı amaçlayan bu desende görüşme ve gözlem yapılabilen, görüşmelerde kuramı açıklayabilecek tema ve kavramları keşfetmek amaçlanmaktadır. Sosyoloji, sağlık bilimleri, antropoloji ve psikoloji gibi disiplinlerin çalışma alanına giren bu desen hem bir veri toplama tekniği hem de veri analiz tekniği olarak ifade edilebilir. Nicel araştırmaların bireylerin sosyal davranışları ve sebeplerini açıklama konularında yetersiz kalması nitel çalışma desenlerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu nitel araştırma desenlerinden biri olan temellendirilmiş kuram, 1960'lı yıllarda Glaser ve Strauus gibi bilim insanları tarafından savunulmuştur (Birgili, 2017: 105).

Glaser ve Strauus'un sağlık alanında yaptıkları çalışmada veri toplama ve veri analiz teknikleri birlikte kullanıldığı için sistematik bir kıyaslama söz konusu olmuştur. Sağlık çalışanlarının ömrünün son demlerini yaşayan hastalarla iletişimi ve etkileşimini konu alan araştırmada, hastaların verdikleri tepki, duygusallık, algı ve öznellikleri incelenmiştir. Hayatının son günlerini yaşayan hastalarla etkileşim sağlayan araştırmacılar; hastaların düşüncelerini ve duygusal eğilimlerini, içinde buldukları durumla nasıl mücadele etmeye çalıştıklarını gözlemlemiş, panik, baskılama, öfke ve onaylama gibi temalar belirlemişlerdir. Bu temalara bağlı olarak yeni bir kuram ya da model geliştirme arayışı temellendirilmiş kuram desenini geliştirmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 69).

Örnek, Akcan'ın (2016) eğitimde okul değişimi üzerine yapmış olduğu çalışması bu bakımdan işlevsel bir örnek oluşturabilmektedir. Çalışmada okul değişim sürecinde ortaya çıkan değişikliklerin okulda nasıl bir etki oluşturduğu araştırılmıştır. İncelemede, Antalya Muratpaşa ve Kepez ilçelerinde 12'si okul müdürü, yönetici, olmak üzere toplamda 29 bireyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Elde edilen verilerin içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada temellendirilmiş kuram deseni kullanılarak okul değişiminin okul hayatı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada "Okul değişimiyle birlikte okul yöneticilerinin liderlik rolü ve etkisini nasıl bir kuram tanımlayabilir?" sorusuna cevap aranmıştır.

Söylem Analizi (Discourse Analysis)

Nitel araştırma desenleri arasında yer alan söylem analizi, 1980'li yıllardan itibaren sosyal bilimlerde kullanılmaya başlamış bir araştırma desendir. Bu desende bireylerin söylemlerinin altında yatan ana nedenin ne olduğu incelenmektedir. Metafor çalışmaları da bir tür söylem analizidir. "Kişilerin niyetlerini yansıtan söylem, kim ne söyledi sorusundan daha çok ne anlatıyor?" sorusuna odaklanmaktadır (Günbayı & Sorm, 2018: 66).

Söylem olgusu, kişilerin ait olduğu kültürü yansıtan sözel bir yapıdır. Anlamlı sembolik davranışlar olarak söylem, bir tür dil analizidir. İletişim ve dilin özelliklerini yansıtan söylemler toplumsal hafızayı, geçmişi ve deneyimleri yansıtabilmektedir. Söylem hem bilginin kaynağı hem de sonucu olarak değerlendirilebilir (Johnstone, 2017: 2). Söylem yazıya dökülmüş bir metinde olduğu gibi sözel şekilde de değerlendirilebilir. Söylem, bireylerin kültürel pratikleri, toplumsal kimlikleri, yaşam tarzı, değer ve inançları, müzik kültürü ve beslenme alışkanlıkları gibi geniş bir yelpazeyi kapsayabilmektedir. Felsefe, edebi çalışmalar, sosyoloji, medya, iletişim çalışmaları, tarih, eğitim bilimleri ve psikoloji gibi disiplinlerde kullanılan bu desende bireysel görüşmeler ya da söylemi yansıtan dokümanlar incelenerek betimsel olarak yorumlanabilmektedir.

Söylem analizi çalışmalarına Foucault, farklı bir bakış açısı getirmiştir. Söylemi, tarafsız olmayan bir anlayış olarak gören Foucault, söylemi bilginin ve iktidarın kaynağı olarak ele almıştır (Whisnant, 2012: 5). Foucault, söylemi toplumsal yaşamda güç ve iktidar grupları tarafından üretilen belirli bir tez, yaşam tarzı ya da dünya görüşünün yansımaları olarak

değerlendirmektedir. Dolayısıyla söylemler nesnel değildir. Dilin toplumsal yaşamdaki işlevine işaret eden Foucault, toplumsal gerçekliğin egemen söylemle tesis edildiğini belirtmektedir (Foucault, 2011: 59). Kültür, kimlik, sosyal ayrımcılık, mültecilik, sığınmacılık, göçmenler, iktidar, dezavantajlı gruplar, peripatetik topluluklar, toplumsal cinsiyet çalışmaları, LGBT bireyler, işçi grupları ve inanç grupları gibi birçok konuda söylem analizi çalışmaları uygulanabilmektedir. Bu bağlamda söylemin medyada, sosyal medya uygulamalarında, ana akım medya, ara akım medya, yerel basın ve akademik literatürde temsili şeklinde incelemeler yapılabilmektedir.

Örnek, Kolukırık (2009) tarafından sığınmacı ve mülteci konusunun medyada temsili üzerine yapılan söylem analizi çalışması bu konuda işlevsel bir görünüme sahiptir. Yapılan çalışmada gazete haberleri ve manşetlerini inceleyen yazar, tematik bir inceleme yaparak mülteci ve sığınmacıların haberlerde nasıl temsil edildiği, ne şekilde sunumlarının yapıldığını araştırmıştır. Sığınmacı haberlerinin sıradan hâle getirildiği, bazı gazetelerde kaçak, göçmen, yasadışı kişi olarak kodlandığını, bazı haberlerde ise tiraj aracı olarak sunulduğu tespit edilmiştir.

Eleştirel Söylem Analizi (Critical Discourse Analysis)

Eleştirel söylem analizi özgürleştirici ilgiye bağlı olmakla beraber radikal hümanist paradigmaya dayalı bir araştırma desendir. Bu çalışma deseni belirli sorunları yaşayan dezavantajlı grupların (sığınmacılar, mültecileri, feminist gruplar, engelliler üzerine yapılan çalışmalar, güç ve iktidar ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar) özgürleştirilmesini amaçlamaktadır. Sosyal, sağlık ve eğitim bilimleri gibi disiplinlerde kullanılan bu araştırma deseninde genel itibarıyla bireysel görüşme ya da odak grup görüşmeleri, egemen söyleme dayalı belgelerin ya da dokümanların incelenmesi gibi veri toplama araçları kullanılabilmektedir (Günbayı & Sorm, 2018: 69).

1980’li yıllardan itibaren eleştirel söylem analizi çalışmaları gelişmeye başlamıştır. R. Wodak, T. Van Dijk gibi araştırmacıların çalışmalarıyla ivme kazanan eleştirel söylem analizi, sosyal bilimlere yeni bir bakış açısı üretmiştir. Araştırmacı, eleştirel söylem analizi deseninde, dilin işlevi ve etkileri üzerine yapılmış çalışmaları inceleyebilmektedir. Ayrıca bu nitel araştırma deseni dilin toplumsal eşitsizlikler ve iktidar ilişkileri kurgulayan bir yapıya sahip olduğunu yansıtması bakımından önemlidir (Blommaert & Bulcaen, 2000: 447).

Dijk’e (2015: 466) göre eleştirel söylem analizi, sosyal problemler sosyolojisinin çalışma alanıyla ilgilenmekte, söylemi yeniden üreten özne ile sosyal yapı arasındaki ilişkiyi de yansıtmaktadır. Farklı disiplinlerle beslenen eleştirel söylem analizi, incelenen söylemin altındaki ideoloji, dünya görüşü, güç ilişkileri, yaşam tarzı ve anlam dünyasının bir yansımasıdır. Eleştirel söylem analizi çalışmalarında sosyal gerçeklik dille yapısal olarak inşa edilmektedir. Van Dijk, eleştirel söylem analizini iki farklı temelde incelemektedir. Bunlardan ilki, makro söylem ikincisi de mikro söylemlerdir. Makro söylemde manşetler, başlıklar, tema ve kavramlar analiz edilmektedir. Mikro söylem analizlerinde belirli kelime, sözcük anlamları ve cümle yapıları incelenebilmektedir.

Örnek, Solak (2011) Van Dijk’in eleştirel söylem analizi desenini Tarık Buğra’nın Kurtuluş Savaşı sürecini konu alan *Küçük Ağa* isimli romanına uyarlamıştır. Çalışmada romanı üreten niyetin ya da amacın ne olduğunu çözümlenmeye çalışan araştırmacı, makro ve mikro boyutlarıyla çalışmayı analiz etmiş, toplumsal gerçekliğin dil yapısı içine kodlandığını ifade etmiştir. Makro yapı olarak olay kurgusu ve olaylar arasında nedensellik ilişkisini inceleyen yazar, mikro yapı olarak cümle yapılarını, sözcük ve kelime yapısını analiz etmiştir. Romanın

arka planında ideolojik bir söylemin egemen olduğu sonucuna ulaşan yazar, olaylar arası geçiş ve kurguda sosyal, siyasal ve kültürel söylemin önemli bir işleve sahip olduğunu belirtmiştir.

Sistemik Derleme (Systematic Review)

Sistemik derleme, belirli konularda yapılan çalışmaları veya araştırmaları belirli bir plan dâhilinde gözden geçirmek şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu çalışma deseninde veri toplama tekniği doküman analizidir. Hem nicel hem de nitel çalışmalar sistemik derlemeye uygulanabilir. Doküman incelemesi sonrasında derlenen veriler ise betimsel ve tematik olarak karşılıklı analiz edilebilmektedir (Günbayı & Sorm, 2018: 65).

Sistemik derleme, anlatı incelemesine göre daha geniş ve kapsayıcı özelliğe sahiptir. Belirli bir konu üzerinde literatürde yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve yorumlanması olan sistemik derleme, nitel epistemolojik çalışmalarda kullanılabilir (Torgerson, 2003: 6). Klinik ve sağlık bilimleri çalışmalarında da kullanılabilen bu desen, sistemik olarak bir temel problemle başlayabilmektedir. Alanla ilgili kaleme alınmış çalışmaların incelenmesiyle araştırma konusuyla ilgili önyargıların azaltılması sistemik derleme çalışmalarının karakteristiklerindedir (Needleman, 2002: 6). Bir ülkede siyasal partilerin seçim beyannamelerinin incelenmesi, belirli bir konuda yargı içtihatlarının araştırılması, göç üzerine yapılmış çalışmaların sistemik olarak yorumlanması ve değerlendirilmesi sistemik derleme çalışmalarına örnek verilebilir. Sistemik derleme esasen sistemik analiz çalışmasının üst çatısını oluşturmaktadır. Belirli bir çalışma alanında yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi, mevcut bilgilerin daha işlevsel ve verimli şekilde kullanılmasını sağlayabilmektedir. Aşağıdaki tabloda sistemik derleme deseninin örnek aşamaları paylaşılmıştır.

Sistemik derleme deseni şu şekilde ifade edilebilir:

Tablo 2: Sistemik Derlemenin Aşamaları

Araştırma probleminin belirlenmesi	Çalışılacak konunun belirlenmesi aşaması
Literatür taraması yapılması	Veri toplama aşaması
Karşılaştırma ve değerlendirme yapılması	Verilerin kavram, kelime veya tematik olarak incelenmesi aşaması
Değerlendirmenin sunulması ve tartışma	Alanda yapılmış çalışmaların incelenmesi aşaması
Sistemik derlemenin sunulması	Raporlaştırma aşaması

Sağlık, sosyal, fen ve eğitim bilimleri gibi disiplinlerde tercih edilebilen bu desende, veri toplama tekniği doküman analizidir. Doküman analizi ile toplanan veriler betimleme, örnekleme, temaları ve örüntüleri ortaya çıkarma ve karşılaştırmalı analiz yapmak suretiyle analiz edilebilmektedir. Araştırmacı bu analizlerin raporlaştırma aşamasında karşılaştırmalı olarak verileri tanımlama ve yorumlama olanağına sahip olabilmektedir.

Eylem Araştırması (Action Research)

Nitel ve nicel araştırmalarda kullanılabilen eylem araştırması deseni, teknik, katılımlı ve özgürleştirici bir karaktere sahiptir. Eylem araştırması, uygulamada karşılaşılan sorunlara çözüm üretme amacındadır. Eylem araştırmasına katılan araştırmacı sürece dâhil olarak gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerini tercih edebilmektedir. Esnek veri toplama olanağı sağlayan bu desen, veri toplama aşamasında araştırmacının rolünü ön plana çıkarabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 71).

Genel olarak eğitim bilimleri alanında öğretmenler ve danışmanlar tarafından tercih edilen bu araştırma deseninde öğretmenler sınıf ve okul ortamında dair çeşitli araştırmalar

yapabilmektedir. Eylem araştırması deseninin veri toplama süreci uzun zaman alabilmektedir. Araştırmacının içinde bulunduğu ortama ve etkileşime dair yapılan çalışmalar bu desene dâhil olabilmektedir (Derince & Özgen, 2017: 146). Örneğin polislerin mesleki motivasyonu ve çalışma sistemleri üzerine akademik bir araştırma yapan bir polis memurunun kendi görev alanında, polis merkezinde çalışan personelleri gözleme, onların deneyim ve mesleki görüşleri hakkında bilgi edinebilmesi daha kolay olabilecektir. Eylem araştırması desenini diğer nitel desenlerden ayıran en önemli özelliği araştırmacının veri toplama ve analiz süreçlerinin bir parçası olabilmesidir. Bir çeşit katılımcı gözlemci işlevini üstlenen araştırmacı incelenen olay ya da durumla etkileşim hâlinde olabilmektedir.

Araştırılan sürecin ya da olayın bir parçası olan araştırmacı, “Ben ne tür bir iş yapabiliyorum?”, “Yapılan işleri nasıl verimli hâle getirebilirim?”, “Yapılan iş ve mesleki faaliyetlerde değişim var mıdır?”, “Nasıl bir değişiklik işleri pratik ve işlevsel hâle getirebilir?” tarzında sorular sorabilmektedir. Bu bağlamda eylem araştırmaları; değişim, farkındalık ve bilinç oluşturan çalışmalardır. Eski ile yeni arasında değişimin nasıl ortaya çıkabileceği, deneyimlerin ne tür bir portre çizebileceği değerlendirilebilir. Aşağıda yer alan tabloda desenler, desenlere uygun veri toplama araçları, araştırma desenlerinin hedefleri ve bahse konu araştırma desenlerinin veri analiz teknikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo 3: Nitel Araştırma Desenleri ve Özellikleri

Desen	Veri Toplama Tekniği	Disiplin	Amaç	Veri Analiz Tekniği
Yaşam Öyküsü ve Anlatı Görüşmeleri	Derinlemesine Görüşme, Odak Görüşmesi, Belge İncelemesi	Antropoloji, Sosyoloji, Psikoloji	Bir kişinin yaşam tarzının öğrenilmesini sağlayan bu desen, sadece öznelerin deneyimlerini değil, yaşanan olayın ya da durumun etkilerini ve ne anlam ifade ettiğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.	Betimsel Analiz, Tematik Analiz, İçerik Analizi, Yansıtma.
Durum Çalışması	Derinlemesine Görüşme, Odak Görüşmesi, Gözlem, Katılımlı Gözlem Belge İncelemesi	Antropoloji, Sosyoloji, Psikoloji ve Eğitim Bilimleri	Birey ya da bireylerin herhangi bir olguya ilişkin yaşadıklarını, sorunlarını gözlem ve görüşme yaparak, belgeler toplayarak öznel gerçekliğin ortaya koyabilmektedir.	Betimsel Analiz, Tematik Analiz, İçerik Analizi, Uygulamalar, Yorumlama, Özetleme.
Kültür Analizi (Etnografi)	Derinlemesine Görüşme, Odak Görüşmesi, Gözlem, Katılımlı Gözlem Belge İncelemesi	Antropoloji, Sosyoloji, Psikoloji, Eğitim Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri	Birey ya da grupların kültürünün toplumsal davranışları üzerindeki etkilerini incelemektir.	Betimsel Analiz, Tematik Analiz, İçerik Analizi, Yansıtma, Uygulamalar
Öznel Yaşantı Araştırması (Fenomenoloji)	Derinlemesine Görüşme, Odak Görüşmesi	Antropoloji, Sosyoloji, Psikoloji	Geçmişte bir olgunun nasıl deneyimlendiği, ne ifade ettiği ve bireylerin bu olguya ilişkin algılarını çözümlenebilmektedir.	Açıklama, Yorumlama, Tematik Analiz, Betimsel Analiz
Temellendirilmiş Kuram	Derinlemesine Görüşme, Gözlem, Katılım Gözlem	Sağlık Bilimleri, Eğitim Bilimleri, Sosyoloji, Psikoloji	Kıyaslamalı olarak bir olay ya da durum	Tematik Analiz, Yorumlama,

			çinde kuram geliştirebilmektir.	SistematiK Analiz
Söylem Analizi	Belge İncelemesi, Doküman Analizi	Medya ve İletişim Çalışmaları, Edebiyat, Sosyoloji, Tarih, Sanat Tarihi, Felsefe, Din Bilimleri	Söylemin altında kodlanan anlam ve niyetin ortaya çıkarılmasını sağlamaktır.	Tematik Analiz, Betimsel Analiz, İçerik Analizi, Yorumlama, Açıklama
Eleştirel Söylem Analizi	Belge İncelemesi, Doküman Analizi	İletişim Bilimleri, Medya Çalışmaları, Edebi Metinler, Gazetecilik, Sanat Tarihi, Sosyoloji	Belirli sorunları yaşayan dezavantajlı grupların özgürleştirilmesini amaçlamaktadır.	Tema Analizi, İçerik Çözümlemesi, Yorumlama
SistematiK Derleme	Belge İncelemesi, Doküman Analizi	Sosyoloji, Antropoloji, Edebiyat, Coğrafya, Psikoloji, Tarih	SistematiK derleme, belirli alanda yapılan çalışmaları veya araştırmaları belirli bir plan dâhilinde gözden geçirmek, yorumlamak ve arka plan oluşturmak için yapılır.	SistematiK Analiz
Eylem Araştırması	Gözlem, Odak Grubu Görüşmesi, Derinlemesine Görüşme, Belge İncelemesi	Sosyoloji, Eğitim Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Antropoloji	Eylem araştırması, uygulamada karşılaşılan sorunlara çözüm üretme amacındadır.	Betimsel Analiz, İçerik Analizi, Tematik Analiz

Nitel araştırma desenleri farklı disiplinlerde tercih edilebilmektedir. Farklı veri toplama araçlarının tercih edilebildiği bu nitel araştırma desenlerinde araştırmacının üstlendiği sorumluluk ve roller unutulmamalıdır. Nitekim araştırmacı üretmeyi planladığı çalışmada hangi deseni ve ne tür veri toplama araçlarını tercih edebileceğini, topladığı verileri hangi teknikle analiz edebileceğini göz önünde bulundurabilmektedir.

Sonuç

Bu inceleme, literatür taramasına dayalı betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmada veriler sistematiK olarak derlenerek sentezlenmiştir. Çalışma, nitel araştırma kavramı, özellikleri ve desenleri üzerine literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. İncelemede nitel araştırma desenleri ve karakteristikleri somut örneklerle açıklanmaya çalışılmış, araştırma desenlerinin veri toplama teknikleri, amaçları, veri analiz teknikleri hakkında tablolar oluşturulmuştur. Ayrıca nitel araştırma desenlerinin hangi disiplinlerle ilgili olduğu açıklanarak bilgi verilmiştir. Bu bağlamda nitel araştırma desenlerinin benzerlikleri ve farklılıkları da ortaya koyulmuştur.

Anlama, yorumlama ve açıklama temeli üzerine şekillenmiş desenler; yaşam öyküsü ve anlatı görüşmeleri, durum çalışması, kültür analizi (etnografi), öznel yaşantı araştırması (fenomenoloji), temellendirilmiş kuram, söylem analizi, eleştirel söylem analizi, sistematiK derleme, eylem araştırması olarak ifade edilebilir. Yapılan literatür taramasında nitel araştırma desenlerine yönelik olarak bütüncül ve kapsayıcı bir çalışmanın üretilmesinin elzem olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yapılan literatür incelemesinde nitel desenlerin ayrı ve tek olarak incelendiği anlaşılmaktadır.

Kavramsal açıdan değerlendirildiğinde bu nitel araştırma desenlerinin sosyal bilimlerde üretilen çalışmalarda önemli işleve sahip olduğu değerlendirilebilir. Nitekim akademik çalışmalar teori, yöntem ve metodoloji ile belirli amaçları, hedefleri ve stratejileri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma desenleri kullanılarak üretilen çalışmalarda

araştırma desenleri ile araştırmanın veri toplama tekniklerinin karıştırıldığı bilinmektedir. Bu çalışmada teorik olarak bu farkındalığa dikkat çekilmiştir. Bu yönüyle çalışmanın nitel araştırma desenlerinin tercih edilebileceği araştırma tasarım ve projelerine düşünsel açıdan farklı bir bakış açısı geliştirebileceği düşünülmektedir. Örnek vermek gerekirse sosyal bilimlerde nitel çalışma desenlerinden söylem analizi ile nitel veri analiz tekniklerinden içerik analizi tekniği üzerine yapılan bir çalışmada (Gül & Nizam, 2021) bilimsel araştırma yöntemlerinden bahsedilmesine rağmen, mevcut çalışmada veri toplama ve analiz teknikleri, yöntem, metodoloji, bulgu ve tanımlardan bahsedilmemesi düşünülmesi gereken bir konudur. Mevcut çalışma, nitel araştırma karakteristikleri ve desenleri hakkında somut ve doyurucu bilgi verebilmeyi amaçlamıştır. Bu bakımdan çalışmanın literatüre sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri üzerine sürdürülebilir ve düşünsel katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Akcan, F. (2016). *Eğitimde etkili bir okul değişimi için okul liderliği: Okul liderliğine ilişkin bir temellendirilmiş kuram çalışması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bertaux, D. & Kohli, M. (1984). The life story approach: A continental view. *Annual Review of Sociology*, 10, 215-237.
- Birgili, B. (2017). Temellendirilmiş kuram. F. N. Seggie, Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde (105-119. ss.), Anı Yayınları.
- Blommaert, J. & Bulcaen, C. (2000). Critical discourse analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29(1), 447-466.
- Brewer, J. (2000). *Ethnography*. Open Universty Press.
- Clandinin, D. J. & Connelly, F. M. (2000). *Narrative inquiry: Experience and story in qualitative research*. Jossay-Bass.
- Creswell. J. W. (2009). *Research design, qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. SAGE Publications.
- Demir, E. (2023). *Abdallar üzerine etnografik bir alan araştırması: Antalya Abdalları kültür, kimlik ve toplumsal değişme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü.
- Derince, Z. M. & Özgen, B. (2017). Eylem araştırması. F. N. Seggie, Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde (46-162. ss.), Anı Yayınları.
- Fielding, N. (1993). Ethnography. N. Gilbert (Ed.), *Researching Social Life* içinde (154-171. ss.), SAGE Publications.
- Flyvbjerg, B. (2011). Case study. *The Sage Handbook of Qualitative Research*, 4, 301-316.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve iktidar / Seçme yazılar 2*. (Çev: I. Ergüden, O. Akınhay), Ayrıntı Yayınevi.
- Gobo, G. & Marciniak, L.T. (2016). What is ethnography. D. Silverman (Ed.), *Qualitative Research* içinde (103-121. ss.), SAGE Press.

- Gül, S. S. & Nizam, Ö. K. (2021). Sosyal bilimlerde içerik ve söylem analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 181-198.
- Günbayı, I. & Sorm, S. (2018). Social paradigms in guiding social research design: The functional, interpretive, radical humanist and radical structural paradigms. *Online Submission*, 9(2), 57-76.
- Günbayı, I. (2009). Academic staff's perceptions on stressors originating from interpersonal relations at work setting: A case study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 50-60.
- Günbayı, I. (2020). Action research as a mixed methods research: Definition, philosophy, types, process, political and ethical issues and pros and cons. *Journal of Mixed Methods Studies*, (2), 16-25.
- Günel, E. (2015). Nitel araştırmayla tanışma. A. Ersoy, P. Yalçinoğlu (Ed.), *Nitel Araştırmaya Giriş* içinde (1-35. ss.), Anı Yayınları.
- Habermas, J. (1987). *Knowledge and human interests: A general perspective in knowledge and human interests*. Policy Press.
- Hammersley, M. (2005). Introduction ethnography. D. Graddol, J. Maybin, B. Stierer (Ed.), *Research Language and Literacy in Social Context* içinde (1-15. ss.), The Open Universty.
- Johnstone, B. (2017). *Discourse analysis*. John Wiley & Sons.
- Kolukırık, S. (2004). *Aramızdaki yabancı: Çingeneler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kolukırık, S. (2009). Mülteci ve sığınmacı olgusunun medyadaki görünümü: Medya politikası üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-20.
- Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study. L. Bickman, D. J. Rog (Ed.), *Applied Social Research Methods* içinde (214-253. ss.), SAGE Press.
- Needleman, I. G. (2002). A guide to systematic reviews. *Journal of Clinical Periodontology*, 29, 6-9.
- Özger, B. Y. & Akansel A. (2019). Okul öncesi sınıftaki Suriyeli çocuklar ve aileleri üzerine bir etnografik durum çalışması. Bu sınıfta biz de varız!. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 942-966.
- Sart, G. (2017). Fenomenoloji ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz. Nitel araştırmaların desenlenmesi. F. N. Seggie, Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde (70-82. ss.), Anı Yayınları.
- Seggie F. N. & Akbulut Yıldırım, M. (2017). Nitel araştırmaların desenlenmesi. F. N. Seggie, Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde (23-36. ss.), Anı Yayınları.
- Seggie, F. N. & Bayyurt, Y. (2017). Nitel araştırma yöntemi. F. N. Seggie, Y. Bayyurt (Ed.), *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik Analiz ve Yaklaşımları* içinde (11-23. ss.), Anı Yayınları.
- Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa romanının eleştirel söylem analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, (26), 1-14.
- Torgerson, C. (2003). *Systematic reviews*. Bloomsbury Publishing.
- Uslu, F. & Demir, E. (2023). Nitel bir veri toplama tekniği: Derinlemesine görüşme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1), 289-299.

- Ünver, G. (2003). Öğretmenlik uygulamasında işbirliği bir durum çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 87-100.
- Van Dijk, T. A. (2015). Critical discourse analysis. D. Tannen, H. E. Hamilton, D. Schiffrin (Ed.), *The Handbook of Discourse Analysis* içinde (466-485. ss.), Wiley Blackwell.
- Whisnant, C. (2012). Foucault & discourse. *A Handout for HIS*, (389), 1-8.
- Wolcott, H. T. (2001). *Writing up qualitative research*. Sage.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.
- Yin, R. K. (2017). *Durum çalışması uygulamaları*. (Çev: İ. Günbayı), Nobel Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Traditional research designs are focused on quantitative research. What is meant by design is usually quantitative research. Some designs can be adjusted, standardized according to the research conditions, and the internal consistency of the study can be ensured. Qualitative studies can be fed from different disciplines, and there are certain theoretical foundations. In recent years, concepts such as social structures, alternative ways of life, social and economic transformation, cultural diversity, identity demands, refugee and asylum seeker movements and transnational migration have led social sciences into a new world of search and meaning. Quantitative research designs have been insufficient in terms of investigating the changes in social structures and the causes of human behavior. This situation has enabled the development of qualitative study methods, designs, and data collection techniques.

Instead of the understanding that there is only single one valid truth in the scientific world, interpretive, constructivist interest-based perspectives have developed, a new paradigm and critical research philosophy have emerged. In qualitative research, the truth or a single correct understanding is not accepted. Instead of this point of view, there are divided and fragmented realities. In qualitative research, perspective dominates instead of truth, and subjective interpretations are pivotal. Qualitative studies are interested in questions such as what, how, why and for what purpose, and search for social reality not in the concrete external world, but in the mental worlds, culture, lifestyles of individuals.

Sociology, linguistics, anthropology, history, literary texts, fine arts and communication studies have both provided a rich content and contribution to qualitative studies and offered a different perspective in terms of shaping research models. The aim of qualitative studies is to try to understand, interpret and explain the reasons for the social behavior, attitudes and performances of individuals or communities through data collection techniques such as observation, interview, focus group interview and document review in natural habitat units. As a matter of fact, it is possible to understand the behavior and attitudes of individuals by observing them in their natural habitats. Such research is usually carried out with qualitative field research with a cultural analysis pattern, data collection techniques such as participatory observation, in-depth interview, focus group interview, and document review can be used.

Besides, let's assume that a cultural analysis study is conducted on the beliefs and values of a society within a certain period of time. Being able to use data collection techniques based on scientific and quantitative research in this study will not be able to produce healthy results. So much so that it is difficult to establish a relationship between the causes and consequences of human behavior with quantitative data collection techniques and data analysis techniques. Because culture is not a measurable phenomenon or object. Culture can be understood, observed and interpreted by the behavior of a community or individual, their clothing, beliefs, what goods and tools they do business with in everyday life, the way they speak and their lifestyle.

Since the understanding, interpretation and explanation efforts of events, situations and facts dominate in qualitative studies, researchers have important functions in data collection and analysis. Qualitative study designs can consist of five different components. These are the purpose of the research, conceptual framework, research questions, method, validity. The purpose of the research is related to what the study was done for, how the researcher will explain what the individual will do. "What kind of conditions affect the research topic?", "What problem can research produce solutions to?", "What does the research results mean?" such questions express the purpose and objective of the study.